

שמירת הלויים והכהנים במקדש ובהר הבית

בין המצוות שנתחייבו בהן כהנים ולויים במקדש, היא שמירת המקדש תחום הר הבית הסובב אותו. וכדברי הרמב"ם בהלכות בית הבחירה פ"ח: שמירת המקדש מצות עשה, ואע"פ שאין שם פחד מאויבים ולא מלסטים שאין שמירתו אלא כבוד לו. אינו דומה פלטרין שיש עליו שומרין לפלטרין שאין עליו שומרין". מצוה זו נתפרשה בספר במדבר פרק י"ח ושם דרשו חז"ל: "שהכהנים היו שומרים מבפנים והלויים מבחוץ" (ספרי פ' קרח יח, ב).

שני מקורות מתייחסים לבצוע וקיום מצוה זו. המקור הראשון הוא פרק כ"ז בספר דה"י א'. בו יש תאור של הממונים על קיום מצות שמירת המקדש בבית ראשון, ומקום עמידת משמרות אלו בתחום העזרה והמקדש המקור השני הוא בפ"א דמסכת מידות ובמסכת תמיד דף כז, בהם יש תאור של מקום המשמרות הממונים על מצות שמירת המקדש בבית שני.

המעין במקורות שהזכרנו יעמוד על הנקודות הצריכות ברור בתוך דברי הכתובים עצמם, מלבד הצורך בברור השינויים המצויים בין שני המקורות, מהותם וסיבתם. במאמרנו זה ננסה לבאר מספר נקודות הצריכות באור ולבון בדברי הכתובים ולתאר את הסבות שהזמן גרמן, ומהם לענ"ד משתלשלים ההבדלים במקומות שהוקצו לצורך שמירת המקדש ושומריו.

כ"ד מקומות השמירה במקדש ובהר ואיושם

התאור בספר דה"י והקושיות עליו מהמשנה

פרק כ"ז בספר דברי הימים א' מתאר את תפקידי השוערים והשומרים במקדש. בפרק זה מצויינים שמותיהם של בתי האב ותפקידם, ושם גם נאמר ענין כ"ד המשמרות שבמקדש. שמירת המזרח נמסרה בידי משפחתו של שלמיהו, שמירת הצפון ניתנה ביד משפחת זכריהו, כאשר עובד אדום ממונה על שמירת הדרום. במינוי זה נכללה גם שמירת בית האספים, ובמערב שמרו שופים וחוסה. על מינוי זה נתוספה גם שמירת שער שלכת ככתוב "שער שלכת

במסלה העולה משמר לעומת משמר" (בדברי הכתוב נוסף משפט הבא לברר כנראה את מקומו של השער).

לאחר שהכתוב מציין את שמות הכהנים שנתמנו על שמירת המקדש, בא תאור המתייחס למקומות שיועדו לשמירה. כאמור בפסוקים י"ז-י"ח: "למזרח הלויים ששה, לצפונה ליום ארבעה, לנגבה ליום ארבעה ולאספים שנים שנים, לפרבר למערב ארבעה למסלה שנים לפרבר", סך הכל עשרים וארבע משמרות. מספר זה זהה גם לאמור במשנה במסכת מדות לגבי מספר מקומות השמירה בהר הבית ובעזרה בימי בית שני. ברם, המשנה מחלקת בסיווגם של השומרים, כאשר מתוך עשרים וארבעה מקומות השמירה, הופקדו שלושה ביד הכהנים, ועשרים ואחד הופקדו ביד הלויים. אולם מדברי הכתוב בדברי הימים משמע כי כל מקומות השמירה הופקדו בידי הלויים. על קושיה זו מעיר הרד"ק, וז"ל: "ותירצו כי בעשרים וארבע מקומות נקראו הכהנים 'לויים' וזה אחד מהם. 'והכהנים והלויים בני צדוק', והנה גם כן השלשה היו כהנים ועשרים ואחד לויים". אלא שדברי הרד"ק קשים, שהרי הנמנים על משמר המקדש ניקבו בשמותם בתחלת הפרק וכולם יוחסו לבני לוי, ומי הם הכהנים שיוחדו לאותם שלושה מקומות שהמשנה יחסה את שמירתם לכהנים?

תרוץ המלבי"ם ושיטת הרמב"ם

לעומת הרד"ק נוקט המלבי"ם בשיטה אחרת, וז"ל (שם, פסוק י"ח): "ודע שמה שכתבתי שהלויים שמרו בכ"ד מקומות הוא כדעת הסמ"ג מצוות עשה ס' קס"ה והרע"ב, שגם במקומות ששמרו הכהנים שמרו הלויים גם כן (עיין בפרוש הרמב"ם למשנה מסכת עדיות א', א'), והמפרש במסכת תמיד לו שטה אחרת וכך נראה מדעת הרמב"ם וכמו שהאריך ב"משנה למלך" הלכות בית הבחירה, ואנכי בחרתי את הקרוב בפשט הכתוב כדרכנו" עכ"ל. כלומר, לדעת המלבי"ם היו מקומות השמירה עשרים וארבעה. ברם, מספר המופקדים על מקומות אלו היו עשרים ושבעה, כאשר שלשה מקומות הופקדו עליהם גם מבני לוי וגם מבני אהרן הכהן. ומה שאמרה המשנה שרק בעשרים ואחד מקומות שמרו הלויים, הכוונה למקומות שהופקדו בידי הלויים בלבד.

ברם, גם המלבי"ם מסייג את דבריו לפשטם של כתובים, ולהלכה הוא מביא את דברי הרמב"ם ודברי ה"משנה למלך" (בהלכות הבחירה פ"ח, ה"ד) המפרשים אחרת את דברי המשנה. לדעתם עשרים וארבעה מקומות הוקצו לשמירה ועליהם נמנו עשרים וארבעה שומרים, ודברי המשנה ככתבם וכמשמעותם. מקור דבריהם במס' תמיד דף כז, שם הגמ' לומדת את דברי המשנה כמשמעם. על הקושיה שמניין מקומות המשמר ביד הלויים הינו

שרים וארבע כמשתמע מדברי הפסוקים בדברי הימים א', משיב אביי, וזה שונו: "הכי קאמר: לאסופים שנים, אכתי עשרין ותרי הון, האיך דפרבר חד וזה אחרינא בצוותא הוא דאזיל ויתיב גביה משום דקאי אבראי. מאי לפרבר? מר רבה בר רב שילא כמאן דאמר כלפי בר". א"כ, לדברי אביי האמור לאסופים שנים שנים" פירושו שמקומות השמירה באסופים מנויים רק כשני מקומות כאשר בכל מקום שמרו שני לויים. והפרבר שנאמר בו: "למסלה שנים פרבר", אחד ממקומות השמירה אינו נמנה בכלל מקומות השמירה בהר הבית תחומו, שכן הוא עמד מחוץ למקדש וסביבותיו, ויעודו הוא לעודד ולשרת את המשמר שבתוך תחומי המקדש וסביבותיו. ודבר זה היה הכרחי בגלל יחודו של הפרבר, כפי שיבואר להלן. תירוץ נוסף נוקטת הגמ', והוא זה שהביא הרד"ק בפירושו הנזכר.

נמצאנו למדים, שאין מחלוקת במספר מקומות השמירה בין האמור בדברי הימים והמתייחס לבית ראשון, ובין האמור במשנה והמתייחס לבית שני. על החפיפה שבין המשנה והכתובים במיקומם של אתרי השמירה נרחיב את הדבור בהמשך.

ארבע תמיהות על הכתובים

אף שהוסבר שמספר המקומות שיועדו לשמירת המקדש חופפים בדברי הפסוקים ובדברי המשנה (כפי השיטות השונות), עדיין חייבים אנו לברר את הכתובים עצמם, שכן כמה וכמה מדברי הכתוב סתומים וצריכים ביאור. ואלו הקשיים המתעוררים מהכתוב:

קושיא א: "לשפים ולחסה" — שם משפחה או שם מקום?

בשם של המופקדים על שמירת צידו המערבי של המתחם המקודש נזכרים (בפסוק ט"ו) "לשפים ולחסה". והנה חוסה זה נזכר בפסוק י' שהוא מבני מררי, ושמו של שפים נעדר מרשימת הלויים שנמנו בפרקנו. ובפירוש המלבי"ם פירש לשיטתו, שהשם 'לחסה' מתייחס אל שער שלכת הנזכר בסמוך 'ולחסה למערב עם שער שלכת במסלה', וזה לשונו: "שהוא השער שלכת שהיו משליכים שם את האשפות, כמו שער האשפות ונקרא שפים מלשון אשפה והוא עצמו המקום שקורא בפסוק י"ח פרבר, אפר בר ששם היו משליכים את האפר לחוץ (ובחזו"ל: פרבר — כלפי בר) והוא היה למערב". יתכן שהמלבי"ם נדחק לפרש כן מכח אותה קושיה ששמו של שפים נעדר משמותם של בני לוי בפרק זה. אלא שקשה להלום את דברי המלבי"ם, משום

שבכתוב נזכר "לשפים ולחסה למערב", כדרך הכתובים להביא את שם המנויים בחובת השמירה תחילה ואח"כ את שם המקום אשר בו הם הוצבו. ומכך שכאן נאמר 'לשפים ולחסה' כאשר ו' החיבור מאחדם, משמע ששופים וחסה הם שמות המשמרות, ולא שם מקום המשמר ושם משפחת המופקדים על השמירה, כפי שפירש המלבי"ם. כל זה מלבד מה שנראה בבירור שפסוקים י"ד וט"ו עוסקים בשמות השומרים והפסוקים י"ז – י"ח עוסקים במקומות השמירה, ואם כן לדעת המלבי"ם היה צריך להשמיט פסוק זה ממקומו.

קושיא ב': ההבדל בין השמירה ברוח מערב לשאר הרוחות

נראה לעניות דעתי שצריך לברר את דברי הכתוב הנזכרים לגבי מקומות השמירה שבצידי הדרום והמערב. לגבי צידי המזרח והצפון נאמר "למזרח הלויים ששה, ולצפונה ליום ארבעה", משא"כ במערב נאמר "לפרבר למערב ארבעה למסלה שנים לפרבר" ומשמעות הכתובים שהכל נכלל בצד מערב. א"כ צריך היה הכתוב לציין את אותו רוח שעוסק בו הכתוב, במערב, ואח"כ לפרט ענין המסילה וענין הפרבר. כפי שנזכר בצד דרום, ככתוב "לנגבה ליום ארבעה ולאספים שנים שנים". אלא שחלוקים הכתובים בין רוחות המערב והדרום. שכן 'האסופים' אינו פרוט של ארבעת המשמרות שנזכרו ברוח הנגב, אלא ב' מקומות שונים עובד אדום מופקד על שמירתם – הנגב ובית האספים, משא"כ במערב בו ה'מסלה' וה'פרבר' הם המקומות שהמשמר הועמד בהם ברוח המערב.

ויתכן שדברי הכתוב באים להציב את נקודות המשמר לכון מסויים. כלומר, ברוח מזרח עמדו השומרים ופניהם כלפי מזרח, ואולי גם נקודות השמירה שבצפון ובדרום הועמדו בצורה כזו שנטייתם מזרחה. וזוהי משמעות הכתוב "ליום", לעבר זריחת השמש המבשר בוקרו של יום. כל זאת מלבד בית האספים, שעל נטית מקום השמירה שלו אין התייחסות בכתוב. ברם, רוח המערב, נטית מקום שמירתו היה כלפי מערב אל הפרבר שהיה ממערב לתחום המקודש. לכן הוצרך הכתוב לומר 'למערב לפרבר ארבעה למסלה שנים לפרבר'. אלא, מכיון שהפרבר הוא גם מקום המנוי בפרוט מקומות השמירה במערב וגם בגלל השוני שבנטית העמדת מקומות המשמר במערב לעומת יתר הרוחות נקט הכתוב בלשונו "לפרבר למערב" וגו'.

קושיא ג': מהו 'בית האסופים' ומהם 'המסילה' ו'הפרבר'?

עוד צריך לברר בכתוב, מהו "בית האספים" שעליו הועמדו שומרי משמרת הנגב? במצודות כתב, וזה לשונו: "נקרא כן על ענין ידוע אצלם והיתה מול שער

דרומי". והרד"ק פירש: "זה הבית לדרום העזרה מבחוץ". כמו כן צריכים אנו
ברר מהי ה"מסלה" ומהו ה"פרבר" שנזכרו ברוח המערב. נראה, שהפרבר הוא
נזכר בלשון הכתוב בזהוים של שומרי המשמרות (בפסוק ט"ז) "למערב עם
זער שלכת", אלא שבפרוש מיקומם של המשמרות נשמט שער שלכת לגמרי
שם נזכר פרבר. מאידך, הפרבר לא נזכר ברשימת השומרים כלל ושם נזכר
שער שלכת. וצריך עיון, למה שינה הכתוב את שמות האתרים 'פרבר' ו'שער
שלכת' באותה פרשה?

קושיא ד': ביאור דברי אביי

דברי אביי שהבאנו, מדברי הגמרא במסכת תמיד, אשר פירש "שנים
ל'פרבר" שאחד מן המשמרות הללו לא נכלל במספרם של מקומות המשמר
אלא היה מבחוץ למתחם המקודש, האם למדם אביי מתוך דברי הכתוב או
שנמסרו לו במסורת מדור לדור?

תשובות לתמיהות

שופים — משמר של בני בנימין

נפתח בבירור השאלה הראשונה, בה הקשינו לגבי זהותו של שופים, המנוי
על שמירת רוח מערב של תחום הקודש אולם שמו לא נזכר ברשימת הלויים
המיוחדים בפרקנו. אפשר ששופים זה אינו מן הלויים, אלא אלו בני משפחת
שופים שהתייחסו על משפחות בני בנימין, כאמור בדברי הימים א' פרק ז' פסוק
י"ב: "ושפים וחפים בני עיר חשם" וגו' (ועיין רש"י ורד"ק על אתר). וזכו בני
שפים להמנות על הלויים במשמרותם כדי להודיע ולהראות על זכותו של
בנימין שהמקדש נבנה בתחומו, ובמיוחד צדו המערבי בו השכינה שרויה (ראה
בבא בתרא כה.). יחוס המקדש לנחלת בנימין היה אחד משבחיו של שבט זה,
וכדברי משה בברכתו לפני מותו (דברים ל"ג, י"ב): "לבנימין אמר... ובין כתפיו
שכן", ובגמרא זבחים נ"ד: וקי"ד: ראה עד כמה מחייבים דבריו של משה
בקביעת מקום השכינה לבנימין, עד שהוצרכו לבטל תוכניות שונות בזמן בנין
המקדש ולהתאים את תכנית הבנין ומיקומו עם שטח נחלת בנימין. (ועיין
בדבה"י פ"ז פסוק י"ב ובפירוש הרד"ק ורש"י שהקשו למה הבדיל עזרא את בני
שפם וחפם מיתר בני בנימין. ולדברינו, יתכן שעקב היותם בעלי סגולה
מיוחדת, כעין בני שפים, שנועדו להבליט את סגולת שבטם, נמנו עם בני הלויים
במשמרת הקודש, ולכן הבדילם עזרא לשבח ואכמ"ל).

מוצאים אנו אסמכתא לרעיון חדשני זה שהעלינו שבני בנימין העמידו משמר במערב ההר המקודש יחד עם בני לוי, מדברי הכתוב בירמיהו (נ', ב'): "ויכה פשחור את ירמיהו הנביא ויתן אותו על המהפכת אשר בשער בנימין העליון אשר בבית ה'", ועיין ברד"ק, שמהפכת זו היא בית האסורים או ענין דומה לזה, מכל מקום מצינו בבירור ששמו של בנימין נקרא על שער מסויים, ואפשר שעשו כן מפאת כבודם. וכן משמע ששער זה היה בגבולות ההר המקודש שכן לא מסתבר שבית אסורים או מקום משפט יהיה בתחום ההר המקודש, מקום החסד והשראת השכינה.

מרעיון זה שהעלינו, ששפים ובניו השתייכו לבני שבט בנימין ומפאת כבוד השבט ניתן לבני בנימין משמר בין משמרות הלויים, יתכן שלמד אביי שאחד ממשמרות הפרבר היה משמרת בני בנימין. הללו הוצבו בשער שלכת הסמוכה לפרבר, ובגלל אורכו של הפרבר וריחוקו מן המקדש העמיד דוד משמר נוסף, אשר יהיה צותא למשמרת הלויים. משמרם של בני בנימין הועמד על שער שלכת, שיתכן ומאוחר יותר נקרא בשם "שער בנימין העליון", וכאמור הוא סמוך לפרבר. אגב כך נתברר גם השנוי בדברי הכתוב שהעלינו בסעיף ג', אשר במנין המשפחות שיועדו למשמר (בפסוק ט"ז) נזכר "שער שלכת במסלה העולה" וגו', ובתאור מיקומם של המשמרות (בפסוק י"ח) נזכר רק "שנים לפרבר" ונשמט שמו של שער שלכת, והטעם כדכתיבנא שבשער שלכת הועמד משמר מבני בנימין, משמר אשר אינו נכלל במנין המקומות שנצטוו הלויים לשמור בהם. ואמנם, לגבי מספר המשמרות לא נכללו גם בני בנימין כאמור "שנים לפרבר", כלומר, אחד ממשמרות בני לוי, והשני משמרם של בני בנימין, ועל זה בא אביי ופרשם לכתובים כמו שהעלינו. והדברים צריכים עיון נוסף.

בבאור דברי המשנה

מאחר שמחוייבים אנו עדיין לזהות את ה'פרבר' ואת 'בית האספים' הנזכרים בדברי הכתוב, נעיין בדברי המשנה המתארת את מיקומם של משמרות הקודש בבית שני. יתכן שעל פי דברי המשנה יתברר לנו גם ענינם של ה'פרבר' ו'בית האספים'.

וזה לשון המשנה בפ"א מ"א ממסכת מדות: "בשלשה מקומות הכהנים שומרים בבית המקדש: בבית אבטינס ובבית הניצוץ ובבית המוקד, הלויים בעשרים ואחד מקום. חמשה על חמשה שערי הר הבית (שער במזרח, במערב ובצפון, ושני שערי חולדה בדרום). ארבעה על ארבע פינותיו מתוכו, חמשה על

משה שערי העזרה (בעזרה היו שבעה שערים — ראה בפ"א דמדות ועיין שם סוף פ"ב דעות חלוקות בענין), ארבעה על ארבע פינותיה מבחוץ (של העזרה), ואחד בלשכת הקרן, ואחד בלשכת הפרוכת, ואחד לאחורי בית הכפורת".

יש לעיין בדברי המשנה:

(א) מה ענינה של משנה זו במסכת מדות הבאה לבאר את תבנית המקדש, תחומו, מבואיו ומוצאיו, לשכתו וכו', כאשר מצות השמירה היא מן המצות התלויות בעבודת המקדש, ואינה קשורה בתמונת וציור המקדש? שאלה זו מביא בעל "תפארת ישראל" בפירושו למסכת מדות פ"א אות א' בפירושו בועז". ועיין שם מה שכתב בענין זה.

(ב) מקור דברי המשנה שבעשרים וארבע מקומות הוצבו משמרות לשמירת המקדש מבני הכהנים והלוויים (עיין מ"ש בזה בסעיף הקודם בשאלה א' מדברי המלבי"ם), הם דברי הכתוב בדברי הימים א' אשר בו נזכרו עשרים וארבעה משמרות הלזיה שיועדו לשמירת המקדש. וכאילו הם גם דברי הגמ' במס' תמיד כו: כמו שהבאנו בשיטת אביי ושיטת דברי הגמ' שם ב"אי בעית אימא". אלא, שעדיין הדברים צריכים בירור: האם גם מיקומם של המשמרות חופפים בין דברי המשנה ודברי הכתובים או רק מספרם של המשמרות? בדברים אלו מצינו מחלוקת המפרשים. עיין ברד"ק על דברי הימים א' שם פסוק ט"ו, ולכאורה משמע מדבריו שישנה חפיפה בין דברי הכתובים השונים וכן גם משמע מפירוש הרא"ש למסכת תמיד שם. ברם, בפירוש הראב"ד לגמרא שם נקט, וזה לשונו: "ומשום כך נראה דעל כרחך אית לן למימר דמתניתין דמסכת תמיד ומדות בבנין שני קא חשיב, והאי קרא ד'למזרח ששה' וגו' בבנין ראשון קמיירי, לפיכך היה להם סדר אחר לאותן כ"א מקומות, ואין ללמוד משם כי אם זה שבכ"א מקומות היה צריך להיות שומרים". דברי הראב"ד נובעים מכך שלא נמצאה חפיפה בין דברי המשנה לדברי הכתובים לגבי רוח הצפון, ועל דבריו נוסיף שאותם שינויים במיקום המשמרות בין בית שני לראשון, נעשו בגלל הצרכים שהתהוו בימי בית שני, ומלבד זאת — אין לשנות מיקומם של משמרות בין בית ראשון לבית שני.

מקומות השמירה שבדברי הימים ובמדות — השווה והשונה

כששבים אנו לדברי המשנה במדות, נמצא במזרח שש מקומות שמירה: ב' בפינות ההר, ב' בפינות העזרה, משמר אחד על שער שושן ואחד על שער ניקנור בעזרה. סך הכל ששה, וזה כדברי הכתוב בדברי הימים א' פסוק י"ז

"למזרח ששה". בצפון הועמדו משמרות בשער טדי ובשערי הבכורות והדלק ובלשכת הקרבן, ואלו נמנים בדברי הכתוב (דהי"א שם) "לצפונה ליום ארבעה". בדרום מוצאים אנו משמרות על שני שערי חולדה (ובבית ראשון אין לנו ידיעה כמה שערים הוצבו בחומת הדרום), ובשערי הדלק והמים שהיו בין שערי העזרה, ואפשר שהיה גם משמר על שער הבכורות אלא שלא מצינו על כך במפורש. מלבד לשערים אלו, עמדה משמרת כהונה בבית אבטינס. מכל מקום אם מבקשים אנו לקיים דברי הכתוב (דהי"א) "לנגבה ליום ארבעה" זקוקים אנו למקם משמר אחד בשער הבכורות, ולמנות את משמרת בית אבטינס בין משמרות הלויים או לציין את לשכת הפרוכת בין מקומות משמרם של הלויים בדרום (ועיין תפא"י שכתב על לשכת הפרוכת "ולא ידעתי מקומה").

במערב מוצאים אנו בדברי המשנה ששה מקומות משמר. שנים על פינות הר הבית, שנים על פינות העזרה, ואחד אחורי בית הכפורת ואחד בשער קופינס שבמערב. ובדברי הכתוב (דהי"א שם) – "למערב ארבע למסלה שנים לפרבר", ולשיטת אביי שבפרבר עמד רק משמר אחד קשה להשוות בין דברי המשנה לדברי הכתוב בדברי הימים. כמו כן, צריך ברור אם הפרבר עצמו מתיחס לשער קופינס או לאחורי בית הכפורת. כמו כן, לפי כל האמור יוצא שחסרים אנו במנין המשנה את מקום האסופים שהם שתי משמרות, ואפשר שבבית ראשון היה רק שער אחד בדרום ולשכת הפרוכת היא לשכת בית האספים שעליה הועמדו ב' משמרות – האחת בלשכה הזוהה ללשכת הפרוכת, וחברתה בלשכה אחרת שהיתה קשורה בכניסת ישראל בדרומו של ההר. משנפרצו בחומות ההר בימי בית שני שני שערים, הועברה לשכת בית האספים השניה לשער משערי ההר שבדרום. לגבי שערי הצפון, נמנו ארבעה עמדות שמירה: שער טדי, שער הדלק, שער הבכורות ולשכת הקרבן. שער הניצוץ לא הוזקק לשמירה משום שבלשכה הסמוכה הועמדה משמרת כהנים, והוא הדין לגבי שער בית המוקד שגם בו הועמדו ממשמרות כהונה. ובזה נבין את דברי הגמ' בתמיד (שם) על דברי המשנה: "חמשה על חמשה שערי העזרה", ובגמרא שם: "וה' שערים הוא דהוי בעזרה? ורמינהי: ז' שערים היו בעזרה ג' בצפון וג' בדרום ואחד במזרח, אמר אביי: תרי מינייהו לא צריכי שימור". ולפי דברינו שבשער הניצוץ ובית המוקד לא הועמדו משמרות לויים מפאת מיקומם של משמרות כהונה במקום, אתי שפיר. אלא שלפיכך קשה, שאם כן גם שער המים בדרום אינו זקוק למשמרת לוייה, שכן על גבן עמדה לשכת בית אבטינס (ראה בתפא"י פ"א דמדות אות י"ב) ושם שמרו כהנים. אלא יתכן שבית אבטינס עמד במרחק מה משער המים ולכן קבעו חכמים משמר לשער המים כמו ליתר השערים.

ברם, לשיטת אב"ד שמיקומם של משמרות לוייה בבית שני לא חפפו את מיקומם של המשמרות בבית ראשון.

הפרבר והמסלה

אחר שנתברר שלא היתה חפיפה בין מקום המשמרות בבית ראשון ובבית שני, עדיין צריכים אנו לברר מדוע הועמדו משמרות לוייה במערב הבית כפרבר, ולא מאחורי בית הכפורת כפי שקבעו חכמים בבית שני? מדברי הכתוב "לפרבר למערב ארבעה למסלה שנים לפרבר", משמע, שיתר ארבעת המשמרות במערב הועמדו באתר הקרוי "מסילה". מה שאין כן בבית שני, הועמדו המשמרות בפינות חומת ההר ובפינות חומת העזרה. אין אנו יודעים אם הכנוי 'מסלה' מתייחס לפינות ההר או לא, כשם שאין אנו יודעים אם ה'פרבר' הוא הנקרא בלשון המשנה אחורי בית הכפורת או שער קופינוס. אמנם, מדברי המלבי"ם שהבאנו לא משתמע שהפרבר הוא הנקרא "שער שלכת", ואפשר ששער זה הוא שער קופינוס אלא שאין לנו ראיה לכך מדברי המשנה.

ובגמרא מסכת תמיד נאמר שהפרבר הוא נוטריקון של "כלפי – בר", ולכך מכוונים דברי אב"ד שבפרבר עמד משמר נוסף מחוץ לתחום הר הבית. כלומר: משמרת הפרבר היתה סמוכה אל חוץ תחומי ההר. מכאן סיעתא לדברי המלבי"ם.

א"כ צריכים אנו להבין מהיכן למדו חז"ל לקבוע משמרת נוספת בבית שני במקום אחורי בית הכפורת? יתכן וחז"ל ידעו איה מקומו של הפרבר, שכן ממשמעותם של הכתובים למדים אנו על המושג 'פרבר'. ועיין בדברי הכתוב (מלכ"ב כ"ג, י"א) "וישבת את הסוסים אשר נתנו למלכי יהודה לשמש מבא בית ה' אל לשכת נתן מלך הסריס אשר בפרורים" וגו', ועיין במפרשים על – אתר, שהביאו את דברי המתרגם ביחזקאל (כ"ז, כ"ח) ע"ד הכתוב "ורעשו מגרשות" – "וזועין פרוריא". א"כ המושג 'פרבר' הוא "מגרש", והיה במערב ומשם יצאו בבוקרו של יום סוסים להקביל פני שמש היוצאת ממזרח. מאוחר יותר בימי שלטונו של הורדוס מוצאים אנו בתאורו של פלביוס (קדמוניות י"ד, פרק י"ג, ד) על מלחמת גיסותיו של הורדוס במתקוממים בו, ושם נזכר שהמתקוממים בהורדוס הונסו אל הפרבר. וא"כ הפרבר הוא מקום מסויים המצוי מחוץ לתחומי העזרה, ואפשר שנקבע שמו של אותו פרבר על פי האמור במס' תמיד או כפי של המלבי"ם שהבאנו.

לענ"ד ניתן לזהות את ה'פרבר' עם השטח הצמוד לכותל המערבי של הר

הבית והמשתרע מערבה עד לעמק עושי הגבינה, הוא העמק החוצה את ירושלים מצפון לדרום. תחילתו בתחום ירושלים בשער שכם של היום ומשם הוא ממשיך אל הדרום ויוצא דרך שער האשפות כאשר נטיתו היא אל המזרח. ישנם מקומות בהם הוא צמוד אל חומת מערב הר הבית (ביחוד לאורך אותו קטע מחומת ההר המכונה בפינו 'הכותל המערבי'), ברם צפונה מתחום הכותל נוטה העמק מערבה. אותם הפרשי שטחים שבין הכותל המערבי אל עמק עושי הגבינה נראה לענ"ד שאפשר לזהותם עם ה'פרבר' הנדון.

בית המקדש הראשון ותיחומו

כדי להבין מהיכן נובעים השנויים שנעשו בנושא הצבתם של שומרי המקדש בתחומי הר הבית והעזרה בין בית ראשון לשני כפי שביארנו לעיל, עלינו לנסות ולתת תמונה מקיפה של בית ראשון. לגבי בית שני, דברי המשנה ביחס למקומם של משמרות ההר והעזרה מציינת לפנינו את תמונת הבית וסביבותיו אולם לגבי בית ראשון אין בדברי הכתובים תמונה מקיפה על צורתו, מלבד הערות בודדות המתיחסות לארוע כל שהוא שהנביאים מצאו לנכון להזכירן. במהלך ימי בית שני שונו פני ההר וצורת המבנים המקודשים שעליו, ואין ללמוד מהם על צורת ומידת בית ראשון. אמנם, אין בכח חכמים לשנות במדות המקדש ולשכותיו אלא על פי נביא (וע' בגמ' זבחים סב.), מכל מקום בימי עזרא, כשנבנה המקדש השני, לא יכלו העוסקים במלאכה לבנות את המקדש אלא במדות המחויבות על פי הדין. כשבא הורדוס לשכלל את המקדש, העמיד את הבנין על המדות שלכתחילה, כפי שנבנה בפאר והדר בימי שלמה. בדבריו של הורדוס אל היהודים היושבים בירושלים בשעה שבא לבשרם ולבקש את עזרתם בחדוש בנין המקדש, מוצאים אנו תאור היסטורי של בנין המקדש בימי שיבת ישראל לאחר גלות בבל, בהיותם תחת ידי מלכות פרס ומדי. וכה דבריו: "...ומדוע נתעצל ולא נבנה את היכלו ואת ביתו כבנין הראשון? כי אבותינו אשר שבו מהגולה בנו אותו צר ולא כמדה הראשונה ולא נאה לנו להאשים את אבותינו בדבר הזה כי עבדים היו למלכי פרס ומדי... חזקו ואמצו אחי ורעי החזיקו את ידי ונבנה את בית ה' כבנין הראשון בארכו ורחבו וגבהו ונעשה ונצליח" (קטעים אלו הובאו מספר יוסיפון פרק נ"ה, ומצויים גם בספר קדמוניות סוף ספר טו' וראה במאמרי "המעייין" טבת תשמ"ח).

מכל האמור מתברר שמדותיו של המקדש שבנה הורדוס חופפים, או לפחות השתדלו בוני המקדש לבנותו כדוגמת בית ראשון ובמדות זהות לו, כפי שעבר במסורת מדור לדור.

את הידע החסר לנו לגבי בית המקדש הראשון מנסים אנו להשלים על פי אור המקדש שחידש הורדוס, כפי שהובאו בספריו של יוספוס פלביוס, קדמוניות היהודים" סוף ספר ט"ו (ע"פ תרגומו של א. שליט) ו"מלחמות היהודים" ספר ה', פרק ה' (ע"פ תרגומו של ש. חגי), ובספר "יוסיפון" פרק נ"ה מהד' ירושלים תשט"ז).

מתאורם של ספר 'מלחמות היהודים' ו'קדמוניות', למדים אנו שאורכו של השטח הר הבית היה ארבעה ריס (ויחד עם מצודת אנטוניה שעמדה בצפון מערב ששה ריס), כאשר כל צלע של חומת הר הבית היה אורכה ריס אחד. לפנים מחומה זו עמד ה"סורג" (חומה קטנה הבנויה בקורות של שתי וערב בצורת סורג) ובו נקבעו שלטים המתריעים על כניסת זרים לשטח המקודש. הריס שוה למדה של 270 אמה (ראה ר' עובדיה מברטנורא בפ"י ליומא פ"ו י"ד). כלומר: כל שטחו של המקדש והעזרות הסובבות לו היו 270 270 אמה, מלבד שטח ההר שמחוץ לעזרות.

ב"יוסיפון" הובא תאור מפורט של צורת העזרה והאולמות שסביבה. לדבריו היה המקדש מאה אמה על מאה אמה, השטח שמסביב למקדש יושר על ידי מלוי הפרשי הגבהים. שטח זה הוקף באולמות וחצרות, כאמור: "ויעש אולם מזרחי ויתנהו על פני הבית קדמה. והאולם אחוריו במזרח ופניו אל הבית ואורכו מאתים וחמישים אמה ורוחבו אמה באמה במדת הבית וגובהו מאה ועשרים באמה ויעש את החצר לפני האולם המזרחי ויבנהו מעשה רצפה באבני שיש... ואורך החצר המזרחי בשעה ועשרים אמות — כי משך את הבנין עד נחל קדרון". תאור זה חוזר על עצמו גם בתאור צידי הדרום והצפון. רק לגבי החצר המערבית קיימת התייחסות בדבריו: "והאולמים מדה אחת לכל אולם ואולם, והחצרים — מדה אחת לכל החצרים, רק החצר הרביעית לא היתה מדתו במדת השלש החצרים, כי מקומו מקום צורים, ולכן לא האריך אותו המלך".

מדבריו אלו של יוסיפון משמע כי המקדש עמד במרכזו של מתחם שאורכו ורוחבו מאתים וחמישים אמה, בתוספת של חצר קטנה שהבדילה בין האולם לעזרה ואשר אורכה עשרים ושבע אמה. מדות אלו קרובות למידת הריס שהובאה למעלה.

אם כן, כאשר אנו נכנסים לפתח המזרחי של העזרה, נכנסים אנו לאולם שרוחבו מאה אמה. משם חוצים אנו חצר של עשרים ושבע אמות, ומשם כלפי מערב קיים חלל של מאתים וחמישים אמה (כמדת אורך האולמות שבצפון ובדרום, וכנראה עוביים של קירות האולמות הללו מכסה את משך החצר של

עשרים ושבע אמות שכן יוסיפון מצמיד את האולמות זה לזה, לאחר חלל זה נכנסים אנו לתוך האולם המערבי שרוחבו כדוגמת יתר האולמות – מאה אמה. בחלל של מאתים וחמישים האמה עמד המקדש והלשכות הנספחות אליו. כלומר: אורכם של האולמות מגבול חומת המזרח ועד לחומת המערב הם לפחות 477 אמה. גם מצפון לדרום קיים מבנה זה, אלא שבצדדים אלו אנו מוסיפים חצר לדרום וחצר לצפון – סה"כ 504 אמות לפחות. מדות אלו זהות למדות הר הבית המתוארות במסכת מדות פ"ב, שהם חמש מאות על חמש מאות אמה* . יש להוסיף גם חצר אחת במערב, אלא שחצר זו היתה קטנה בגלל חוסר מקום בצד זה כמו שהובא מדברי יוסיפון (ולדעתנו חצרות אלו שמשו כעודפי שטח בגלל עוביים של הכתלים השונים), וכפי שניתן לראות כיום שגבולות חומות ההר אינם חופפים זה לזה עקב נטיית החומה מצד לצד, ולכן רוחב שטח ההר שבין מזרח למערב משתנה בין צד צפון לצד דרום.

ברם, מדברי המשנה במדות (פ"ב מ"א) מפורש שהחלל שבין המקדש לחומת הר הבית משתנה מצד לצד וכאמור שם "רובו מן הדרום, שני לו מן המזרח שלישי לו מן הצפון מיעוטו מן המערב" וכפירוש הברטנורא: "כלומר, הרוחק שיש מחומת הר הבית לחומת העזרה לצד דרום יותר מן הרוחק שיש ביניהם למזרח" וכו' (המשנה לא מפרטת את מיקומו של המקדש במדוייק), ואילו לפי תאורו של יוסיפון עמד המקדש לכאורה במכוון באמצע השטח של חמש מאות האמה המקודשים, מלבד צד מערב שחרג מיתר רוחות ההר, לכן גם בתאורו של יוסיפון חייבים אנו לומר שהמקדש לא עמד במרכז ההר, שכן מקום המקדש ותחומי ההר לא נשתנו מעולם, ועיין בהמשך.

מכל מקום מבואר שמחומת המערב מזרחה היה האולם צמוד לחומת התאים הסובבים את קודש הקודשים במערב.

לברורם של כתובים

לאחר שבארנו שהמקדש ולשכותיו המתוארים ביוסיפון מתיחסים גם לתבנית המקדש הראשון, כפי שביטא הורדוס את רצונו לבנות את המקדש ותחומיו כדוגמת מקדש ראשון, יתברר שלא היה חלל בין המקדש ותאיו ועד לחומת המערב של הר הבית. האולם המערבי תפס את כל ההפרש שבין המקדש וחומת ההר במערב, ואם כן כאשר המשנה מציבה את משמרת אחורי

* במאמרנו ב"המעייין" טבת תשמ"ז חילקנו במדותם של האמות שבהר הבית, ברם כאן נקטנו כדעה המקובלת שאין הברל בין האמות המתיחסות להר הבית והעזרה.

בית הכפורת ממערב למקדש, בא מקום הצבת המשמר הזה במקומו של משמר שעמד בפרבר.

בצדה המערבי של חומת ההר ועד לאולם הצפוני והאולם הדרומי היו דרכי שיה שבהן באו העם אל האולמות הנזכרים. אלו נקראו "המסלות", ובמסלות לו הועמדו משמרות לוייה, בפינות המסילות כלפי חוץ אל עבר העיר, והם משמרות הנזכרים בדברי המשנה "ארבע על ארבע פינותיה מבחוץ".

וכדוגמתם הוצבו גם בשבילים או בחצרות שבתוך החלל שבין האולמות ומשמרות לוייה, כדברי המשנה "ארבעה על ארבע פינותיו מתוכו". שבילים אלו נקראו ג"כ מסילות, ויתכן שבין האולמות היו משתרעות המסילות או השבילים מבחוץ או בפנים חצר המקדש.

בזאת מתבררים לנו פשוטם של כתובים בדברי הימים א' (כ"ו, י"ח), "לפרבר למערב" – שכן השטח שמחוץ לחצרות העזרה והאולמות היה גובל עם הפרבר שבמערב. "ארבעה למסלה" – מסלה זו היתה שביל או דרך שבין האולמות המוביל מן החוץ אל הפנים ובהם הוצבו המשמרות שבפינות החצרות מבפנים ומבחוץ, שתיים לעבר הדרום ושתיים לעבר הצפון, האחד מבחוץ והשני מבפנים לאולמות והחומה החיצונית. מסלה זו נתבארה בפסוק ט"ז "לשפים ולחסה למערב עם שער שלכת במסלה העולה משמר לעומת משמר", כלומר, שני משמרות היו בכל פינה של מסילה זו, משמר חיצוני לעומת משמר פנימי.

משמר נוסף הועמד על גגו של האולם המערבי הפונה אל הפרבר, וזאת כבטוי של כבוד כלפי מערבו של המקדש במקום אחרי בית הכפורת. כמוכן שמשמר זה היה קרוב גם לעינם של הבאים אל האולם המערבי בשער 'שלכת' שהועמד במערב. בשער זה הועמד משמר נוסף שאינו ממנין המשמרות, כדברי אביי במסכת תמיד. אם כן, האמור "שנים לפרבר" – האחד הוא משמר החולש גם על שער שלכת וגם לאחורי בית הכפורת, והמשמר השני הוא משמרם של בני שפים ממשפחות שבט בנימין אשר הועמד שם כמזכרת כבוד לשבט זה שבחלקו נבנה המקדש. לדברי אביי היה משמר זה צותא למשמרם של הלויים, וכלשון הגמרא בתמיד (שם) "האיך דפרבר חד הוה ואחרינא בצותא הוא דאזיל ויתיב גביה דקאי אבראי". בימי בית שני, לאחר שלא נבנו האולמות הנזכרים, ונוצר חלל גדול בין חומת העזרה וחומת הר הבית, הוצבו במקום שני משמרות: האחד במקום בית הכפורת והשני על שער קופינוס.

מיקומו של המקדש בתוך מבנה הר הבית

מדברינו עד כה, מתברר שדברי המשנה במסכת מדות לגבי מיקומם של משמרות לוייה בבית שני נותנים לנו תמונה מפורטת יותר על השינויים בין חצרות המקדש הראשון והשני, ואפשר שלכך הביאה המשנה את תאור הצבתם של משמרות הלוייה לשמירת המקדש (ועיין בדברינו על ברור דברי המשנה לעיל).

בדברינו על תאור מקדש ראשון, הערנו שתאורו של יוסיפון לגבי מיקומו של המקדש באמצע, החלל שבין האולמות שהקיפו את רוחות המקדש, אינם תואמים את דברי המשנה במסכת מדות לגבי הרווחים שבין העזרה לחומת הר הבית. ואמנם, אף שלא הזכירה המשנה את המדות המדויקות שבין הרווחים הנזכרים, יש ממפרשי המשנה שנקטו במדות מסוימות. לדבריהם מפחיתים אנו את מדות העזרה שבמקדש שני המתוארות במסכת מדות שהם קל"ה אמה רוחבו מצפון לדרום וקפ"ז אמה אורכו ממזרח למערב, ואם כן מדות החללים הללו הם שס"ה אמה מדרום לצפון ושי"ג אמה ממזרח למערב. בפירושו "תוספות יום טוב" כתב וזה לשונו: "...וכשתחלק שס"ה ותתן על דרך משל לדרום מאתים וחמישים ישאר לצפון קט"ו, וכשתחלק שי"ג ותתן דרך משל רי"ג למזרח ישאר ק' למערב, הנה רובו לדרום מאתים וחמישים, שני לו למזרח רי"ג, שלישי לו מן הצפון קט"ו, מיעוטו מן המערב ק", מפורש בדברי ה"תוספות יום טוב" שהמדות שנקט הם על דרך משל.

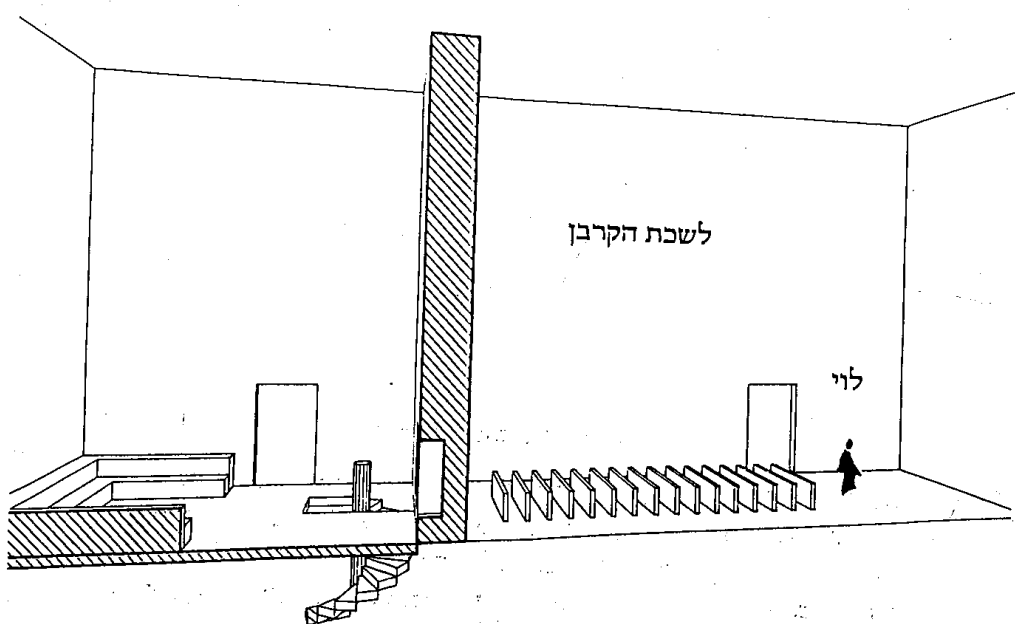
ברם, בעל "תפארת ישראל" הביא את דברי בעל "שלטי גבורים" [פ"ב] וזה לשונו: "היה הרווח בצד דרום רס"ה אמות, והרווח מצד צפון ק' אמה, והרווח מצד מזרח ר"נ אמה, והרווח מצד מערב ס"ג אמה". לא היינו מזכירים את שיטות בעל "התוספות יום טוב" ובעל "שלטי גבורים" שנקבו במדות אלו כדוגמא ולא כקביעה מוחלטת, לולא שקשה לנו למה שינה "התוספות יום טוב" מדברי בעל ה"שלטי גבורים", אף שהביא את דבריו בענין אחר בהמשך, שהרי דברי שניהם הינם בדרך אפשר בלבד?

לפי תאורו של יוסיפון היה במערב אולם שרוחבו לפחות מאה אמה ועוד חצר קטנה שבאה בגלל הפרש רוחבם של הכתלים, ואם כן לא היה חלל בין המקדש לאולם שבמערב. לפיכך החלל מאולם המזרח ומערבה הוא מאה וחמישים אמה מגבול המקדש מזרחה ועוד 27 אמה אורך החצר המזרחית ורוחבו של אולם המזרח, סה"כ — רע"ז אמה, והמקדש עצמו מאה אמה. מדות אלו שונות ממידת הרווחים שבין העזרה וחומת הר הבית בימי בית שני, שכן אורך העזרה הנזכר במשנה היה קפ"ז אמות (מדות פ"ה מ"א) — קי"א אמה הם אורך המקדש, וי"א אמות שאחורי בית הכפורת, נשתיירו לנו ע"ז אמה שאותם

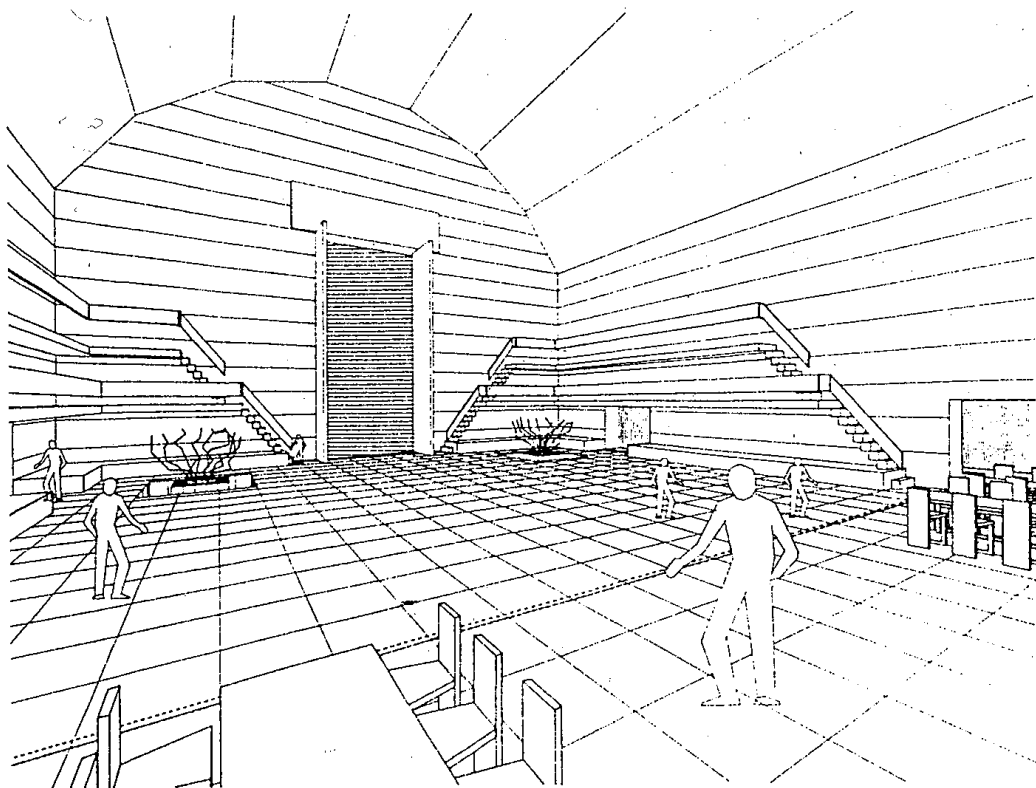
נו מפחיתים משטח החלל מחומת ההר ועד למקדש שבבית ראשון אם כן, א"א הפרש החלל ממזרח – ר"א אמות עליהם נוסף י"ב אמה להשלים מדות דר הבית לת"ק אמה, סה"כ רי"ג אמה (י"א אמה של אחורי בית הכפורת וספנום לרוח המערב בחצר שהשתרעה מהאולם המערבי אל המקדש, והם י"ו בשטח החצר הקטנה שהשתרעה במערב). ואם כן צדקו דבריו של בעל "תוספות יום טוב" שחלק על דברי ה"שלטי גיבורים" שהרי לפי חשובינו הפרש החלל במערב היה ק' אמה ובמזרח רי"ג אמה והעזרה קפ"ז אמה, סה"כ י"ק אמה.

לגבי מיקום המקדש ברוחבו של הר הבית מדרום לצפון, גם בזה עלינו לקבוע שהמקדש לא עמד באמצעיתו של החלל שבין האולמות כפי שנראה היה לכאורה מדבריו של יוסיפון, שכן המשנה מבארת דבריה: "רובו מן הדרום שלישי לו מן הצפון", ואם כן החלל שמדרום גדול מהחלל שבמזרח, ואילו החלל המזרח גדול מהחלל הצפון.

כאמור, כל חישובינו מתיחסים למדות האמה בת ו' טפחים, ומלבד זאת מוכח ששטחים נוספים שמחוץ לאולמות ולחלל שביניהם (כמתואר בספריו של יוספוס) נכנסו תחת קדושת הר הבית, לפיכך אין אנו יכולים לדון בהפרשי החללים שבצפון ובדרום, ללא ידיעת גבולות ההר שמחוץ לתאור המקדש והאולמות הסובבים לו.

בלשכת הקרבן הונחו טלאים שנבדקו ממום לקראת יום ההקרבה הבא. (מתוך עבודת המחשב של ארכיטקט בלום).

שמירת כהנים בבית המוקד

בית המוקד נקרא כך על שם המדורות לחמום המקום. זה מקום השינה של הכהנים, הישנים על רובדים של אבן סביב הקירות. המצאותם שם זוהי שמירתם (ברטנורא).

זה לשון המשנה: "בית המוקד - כיפה. ובית גדול היה, מוקף רובדים של אבן, וזקני בית אב ישנים שם ומפתחות העזרה בידם. ופרחי כהונה - איש כסתו בארץ, לא היו ישנים בבגדי קודש אלא פושטין ומקפלין, ומניחים אותם תחת ראשיהם ומתכסים בכסות עצמן". [תמיד א', א']

(השיחזור נעשה במחשב על ידי ארכיטקט הרב שמואל בלום)